

A close-up, high-resolution portrait of a man, likely a scholar or theologian, wearing a black cap and a white clerical collar. The man has a serious expression and is looking slightly to the right. The background is a plain, light-colored wall.

De Moderne Devotie

Spiritualiteit en cultuur
vanaf de late Middeleeuwen

De Moderne Devotie

**Spiritualiteit en cultuur
vanaf de late Middeleeuwen**

Hoofdredactie

Anna Dlabáčová
Rijcklof Hofman

Beeldredactie

Wendy Litjens
Rijcklof Hofman

Redactieleden

Erik de Boer
Clemens Hogenstijn
Ewout van der Horst

WBOOKS

Inhoudsopgave

Ten geleide

Inleiding

- 1 Wat is de Moderne Devotie? 12
ANNA DLABAČOVÁ, KOEN GOUDRIAAN EN RIJCKLOF HOFMAN
- 2 Hoe past de Moderne Devotie in de laatmiddeleeuwse Nederlanden? 16
ANNA DLABAČOVÁ EN RIJCKLOF HOFMAN
- 3 De visie van de vroegste geschiedschrijvers 20
KOEN GOUDRIAAN
- 4 Beeldvorming tot nu toe 22
KOEN GOUDRIAAN
- 5 Leeswijzer 24
ANNA DLABAČOVÁ EN RIJCKLOF HOFMAN

Het prille begin

- 6 Deventer: de geboorteplaats van Geert Grote 28
CLEMENS HOGENSTIJN
- 7 Geert Grot's religieuze vernieuwing 30
RIJCKLOF HOFMAN
- 8 Johan Cele: Zwolse schoolmeester en vriend van Geert Grote 32
RIJCKLOF HOFMAN
- 9 Mystieke inspiratie uit Groenendaal 34
GEERT WARNAR
- 10 Instructies voor jonge religieuzen uit Eemstein 38
INE KIEKENS

De kleuren bij de hoofdstukken worden verklaard op pagina 25.

Van idee naar praktijk

- 11 Het eerste huis van de Zusters 42
ANNE BOLLMANN
- 12 De zusterhuizen in Deventer 44
ANNE BOLLMANN
- 13 Florens Radewijns: de organisator 48
PETER J.M.A. VAN OOL
- 14 Het eerste huis van de Broeders 52
JOHN VAN ENGEN
- 15 Bed and breakfast voor scholieren 54
RIJCKLOF HOFMAN
- 16 Alle katten moeten een pak rammel krijgen! 58
RIJCKLOF HOFMAN
- 17 De Deventer kapittelschool 60
CLEMENS HOGENSTIJN
- 18 Weerstand en bezwaren 62
JOS MOOIWEER
- 19 Gerard Zerbolt van Zutphen: verdediger van het Gemene Leven 64
SR FRANCIS JOSEPH LEGRAND C.R.W.
- 20 Johannes Brinckerinck: een efficiënte manager 66
THOM MERTENS
- 21 Erkenning voor broederlijk en zusterlijk samenleven 68
KOEN GOUDRIAAN
- 22 Parijse kanseliers op de bres 70
CHARLES CASPERS
- 23 Dirc van Herxen: vader aller devoten 72
PIETER BOONSTRA
- 24 Kampen: bloeiende kloosters betoegeld 76
KOEN GOUDRIAAN

Dagelijkse devotie

- 25 Hemel, hel of vagevuur? 80
CHARLES CASPERS
- 26 Een invloedrijk boek over de deugden 82
KRIJN PANSTERS
- 27 Theologische en filosofische kwesties 84
YVES VAN DAMME
- 28 Een eeuwige band tussen levenden en doden 86
BAS DIEMEL
- 29 Lezen, luisteren en discussiëren 88
PIETER BOONSTRA
- 30 Christus in beeld 90
LIEKE SMITS
- 31 Het getijdengebed in het Nederlands 92
YOURI DESPLENTER
- 32 Handschriftenproductie 96
LIEKE SMITS
- 33 De koe in elke devoot 98
THOM MERTENS
- 34 Kunstenaars en kunst 100
LIEKE SMITS
- 35 Religieuze liederen in dagelijkse taal 102
CÉCILE DE MORRÉE

Het klooster in

- 36 Het eerste klooster te Windesheim 106
BERTRAM LESSER
- 37 Een flexibele kloosterregel 108
KOEN GOUDRIAAN
- 38 Het Kapittel van Windesheim 110
BERTRAM LESSER
- 39 Johannes Busch en zijn *Kroniek* 114
BERTRAM LESSER
- 40 De ideale Windesheimse kloosterling 116
BERTRAM LESSER
- 41 Gerlach Peters: de mysticus 118
H. BERNHARD PASTÖTTER C.R.V.
- 42 Een Windesheims kloostercomplex 120
TON HENDRIKMAN
- 43 Een architectonische eigenaardigheid 122
TON HENDRIKMAN
- 44 De vertaler van het Nieuwe Testament? 124
SUZAN FOLKERTS
- 45 Een gezaghebbend visionair 126
THOM MERTENS
- 46 Gevonden met Gods hulp: Agnietenberg bij Zwolle 128
CHARLES CASPERS
- 47 Hét voorbeeld van de Moderne Devoot:
Thomas van Kempen 130
CHARLES CASPERS
- 48 Wereldliteratuur die kippenvel bezorgt 132
CHARLES CASPERS

Dames en devotie

- 49 Zusterlijk zielenheil 136
MATHILDE VAN DIJK
- 50 Voorbeeldige levens te boek gesteld 138
WYBREN SCHEEPSMA
- 51 Omgang met emoties 140
JEROEN DEPLOIGE
- 52 Het eerste Windesheimse vrouwenklooster 142
WYBREN SCHEEPSMA
- 53 Een uitzonderlijke leidster: Salome Sticken 144
WYBREN SCHEEPSMA
- 54 Een kordate gangmaakster van het eerste uur 146
WYBREN SCHEEPSMA
- 55 Op pelgrimstocht binnen de kloostermuren 148
CHARLES CASPERS

Dynamische devotie

- 56 De apostel van Holland 152
KOEN GOUDRIAAN
- 57 Het Kapittel van Utrecht: vereniging van de derde orde 154
HILDO VAN ENGEN
- 58 Leven onder steeds strengere regelgeving 158
KOEN GOUDRIAAN
- 59 Het *Informieringheboek*: een handleiding voor tertiariissen 160
SABRINA CORBELLINI
- 60 Een weelde aan allegorische beelden 164
ANNA DLABAČOVÁ
- 61 Het Kapittel van Sion: een klein kloosterverband in Holland 166
KOEN GOUDRIAAN

Connecties met het Zuiden en het Oosten

- 62 Van kluisenaarswoningen tot Kapittel van Groenendaal 170
BAS DIEMEL
- 63 Een ijverig preken- en pamflettenschrijver 172
BAS DIEMEL
- 64 De priorin die werd verbannen 174
JOHN VAN ENGEN EN RIJCKLOF HOFMAN
- 65 Het Brusselse Jerichoklooster 176
PATRICIA STOOP
- 66 Hervormer van het kloosterleven in Frankrijk 178
ROB FAESEN
- 67 De Moderne Devotie in Frankrijk 180
MARGRIET HOOGVLIET
- 68 De Broeders in Noord-Duitsland 182
P. FLORIAN-MARIA LIM C.R.V.C.
- 69 De toegangspoort tot Noord-Duitsland 184
BERTRAM LESSER
- 70 Een hervormer met een grote actieradius in Nedersaksen 186
BERTRAM LESSER
- 71 Broeders van het Gemene Leven in Zuid-Duitsland? 188
P. FLORIAN-MARIA LIM C.R.V.C.
- 72 Gabriel Biel: op de bres voor de Devoten? 190
PAUL VAN GEEST

Diversiteit en parallellen

- 73 Devote aspiraties bij de cisterciënzers 194
RIJCKLOF HOFMAN
- 74 Goede gesprekken en gedrukte boeken in Gouda 196
ANNA DLABAČOVÁ
- 75 Suster Bertken: de kluizenares van Utrecht 198
JOSÉ VAN AELST
- 76 Liduina: de maagd van Schiedam 200
CHARLES CASPERS
- 77 De vuist en het woord 202
ANNA DLABAČOVÁ
- 78 P(r)ater Jan Brugman en de Moderne Devotie 204
NICO LETTINCK
- 79 Een 'transfer' naar de franciscaanse observantie 206
ANNA DLABAČOVÁ
- 80 De Brusselse broeders en de boekdrukkunst 208
ANNA DLABAČOVÁ
- 81 Een vermeende voorloper van de Reformatie 210
CHARLES CASPERS
- 82 Mystieke vrouwen in Arnhem 212
KEES SCHEPERS

Op school bij devote leermeesters

- 83 De mening van Erasmus 216
PETTY BANGE
- 84 Het ethisch reveil van Adriaan van Utrecht 218
NICO LETTINCK
- 85 Huisvesting voor Luther 220
DICK AKERBOOM
- 86 Calvijn: navolging buiten het klooster 222
ERIK DE BOER

Moderne Devotie vanaf de Reformatie tot nu

- 87 'Verborgene omgang en geestelijke arbeid: de Nadere Reformatie' 226
KOEN GOUDRIAAN
- 88 De boeken uit klooster Soeterbeek 230
AD POIRTERS
- 89 Een verborgen parel: de collectie Emmanuelshuizen 232
MATHILDE VAN DIJK
- 90 De verspreiding en invloed van de *Navolging van Christus* 234
ULRIKE BODEMANN
- 91 De strijd tegen narcisme 236
HEIN BLOMMESTIJN O.CARM. EN JOS HULS O.CARM.
- 92 Doorwerking in de katholieke wereld 238
CLEMENS HOGENSTIJN
- 93 Een actuele inspiratiebron in Deventer 240
ROBIEN VAN EE
- 94 Het Thomas-Archiv in Kempen 242
ULRIKE BODEMANN
- 95 Engelse zusters in Vlaanderen 244
SR FRANCIS JOSEPH LEGRAND C.R.W.
- 96 Klooster Soeterbeek te Deursen (Ravenstein) 246
AD POIRTERS
- 97 'Neem het leven zoals het komt' 248
EWOUT VAN DER HORST
- 98 Een unicum in Beieren 250
H. PATRICK EIBL
- 99 Klooster Maria Bronnen in het Zwarte Woud 252
P. FLORIAN-MARIA LIM C.R.V.C.
- 100 Een twintigste-eeuwse federatie van kloosters 254
SR FRANCIS JOSEPH LEGRAND C.R.W.

OM VERDERTE LEZEN 256

VERKLARENDE LIJST VAN TERMEN 263

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING 265

INDEX 267

A photograph showing a person's hands in white gloves holding a human skull. The skull is brown and appears to be a relic. The background is a church interior with stained glass windows and a red altar cloth.

Inleiding

Dit boek gaat over de Moderne Devotie. Maar hoe is die beweging te karakteriseren? En is het eigenlijk wel mogelijk om te spreken van 'de Moderne Devotie'? Naast een antwoord op bovenstaande vragen biedt de inleiding een beknopt chronologisch overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen binnen de Moderne Devotie, evenals een reflectie op de receptie van haar gedachtegoed en trends in het onderzoek. Informatie over de opzet van het boek vindt u in de afsluitende paragraaf.

- › Mgr. drs. Herman Woorts, hulpbisschop en vicaris-generaal van het aartsbisdom Utrecht, tilt op 12 mei 2011 voorzichtig de schedel van Thomas van Kempen uit de reliekschrijn, in de Basiliek Onze-Lieve-Vrouwe ten Hemelopneming te Zwolle.

Wat is de Moderne Devotie?

In 1374 stelde Geert Grote zijn huis in Deventer voor het grootste deel beschikbaar aan vrouwen die zich volledig wilden toewijden op een vroom, devoot leven. Het bijzondere was dat de vrouwen niet de drie geloften van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid aflegden, zoals gebruikelijk was wanneer men intrad in een klooster.

Terug naar het leven van de apostelen

Door de vrouwen hier op vrijwillige basis te laten samenleven, creëerde Grote een nieuwe mogelijkheid om een aan God gewijd leven te leiden: wie hiervoor koos, sloot zich niet af van de wereld. Hoewel deze samenlevingsvorm vernieuwend was, waren de idealen die Grote voor de vrouwen in gedachten had, dat zeker niet. Als rondreizend prediker propageerde hij een terugkeer naar de leefwijze van de eerste christenen, zoals in de Bijbel beschreven in de Handelingen van de Apostelen (4, 32-35). Mensen moesten geen waarde meer hechten aan rijkdom en wereldse geneugten zoals mooie kleding, gemaakt van luxe stoffen, of overvloedige maaltijden. Wereldse ambities moesten plaatsmaken voor een eenvoudig, zuiver leven, met aandacht voor elkaar, waarin de mens steeds weer zijn of haar geweten onder de loep nam om ieder spoor van eerzucht uit te bannen.

Grotes prediking was niet aan dovemansoren gericht – zijn boodschap sloeg aan en velen wilden de idealen verwezenlijken. Vaak gebeurde dat in een religieuze samenlevingsvorm, maar zeker ook daarbuiten in een leven in 'de wereld', al voert het te ver om daarom van een 'lekenbeweging' te spreken. Al in de tijd van de religieuze hervormingsbeweging zelf werd deze als 'Moderne Devotie' – 'toewijding van onze tijd' – aangeduid. Grote was echter niet de eerste die een apostolische levenswijze verkondigde. Aan het einde van de twaalfde eeuw was Franciscus van Assisi hem al voorgegaan, en nog een kleine eeuw eerder de cisterciënzers, toen zij zich van de benedictijnen afsplitsten.

Drie opties voor devoot samenleven

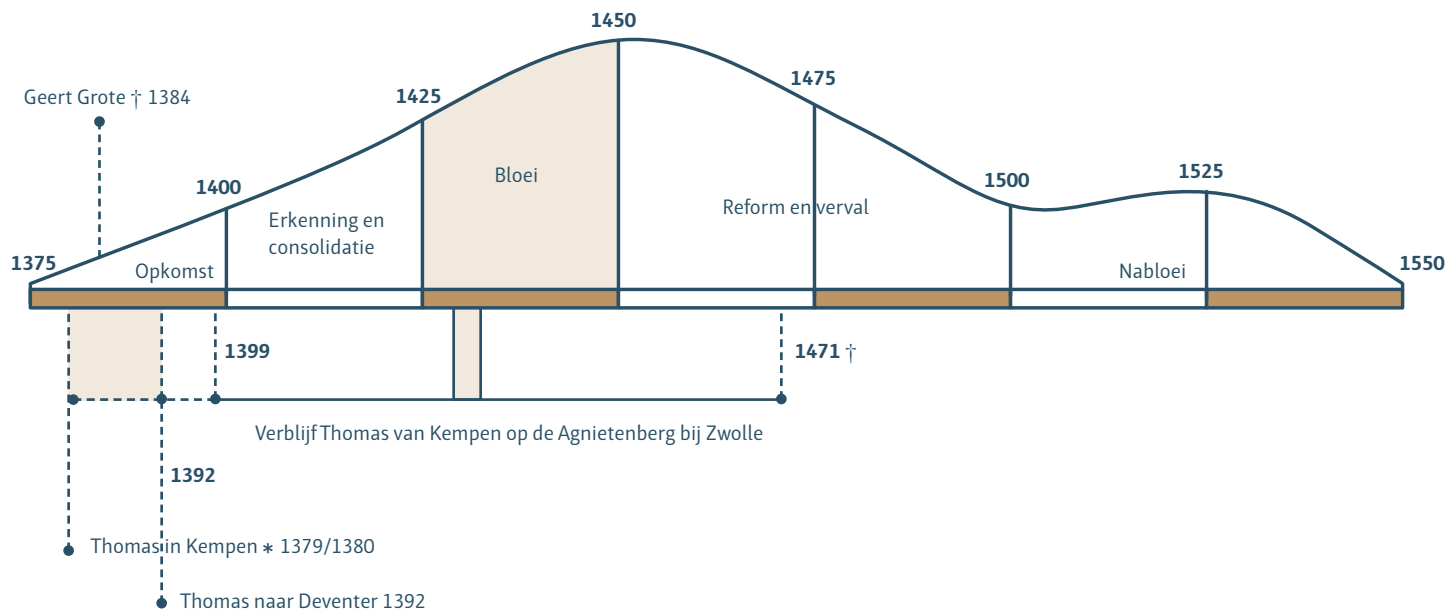
Het is lastig om te spreken van *de* Moderne Devotie: we hebben immers met een beweging te maken, die uiteindelijk drie samenlevingsvormen of 'takken' omvatte met ieder hun eigen karakter en kenmerken.

Zes jaar na de totstandkoming van de gemeenschap in Geerts woning vormde zich op dezelfde grondslagen een groep samenlevende mannen in het huis van een vroege medestander van Geert Grote, Florens Radewijns. Met het Meester-Geerts-huis en het Heer-Florenshuis was de basis gelegd voor de beweging van Zusters en Broeders van het Gemene Leven. Hun leefwijze heeft veel aandacht gekregen in het onderzoek. Maar al snel bleken andere – in zekere zin meer traditionele – samenlevingsvormen noodzakelijk. In 1386/1387 werd vanuit het Heer-Florenshuis een mannenklooster gesticht in Windesheim. De mannen volgden de regel van Augustinus. Zij worden reguliere *kanunniken of kortweg regulieren genoemd. In 1400 volgde de stichting van een vrouwenklooster te Diepenveen. Deze reguliere kanunnikessen – ook wel regularissen – behoorden tot dezelfde kloostervereniging als de mannen: het Kapittel van Windesheim. Na verloop van tijd ontstonden verschillende andere kloosterverenigingen die het Windesheimse ideaal navolgden: het Kapittel van Sion en het Kapittel van Venlo.

Vrijwel tegelijkertijd met de totstandkoming van deze kloostertak ontstond nog een derde samenlevingsvorm. Wie bij een gemeenschap van deze derde tak binnen de Moderne Devotie intrad, beloofde trouw aan de derde regel van Sint-Franciscus.

Periodisering van de Moderne Devotie

Naar een ontwerp van Ton Hendrikman en Rudolf van Dijk.

De bewoners worden *tertiarissen of *tertianen genoemd. Ook voor deze tak bestond in het begin één vereniging: het Kapittel van Utrecht. Door de geografische verspreiding kwamen daar in de loop van de vijftiende eeuw de Kapittels van Keulen en Zepperen bij.

Groei en verspreiding

Voor middeleeuwse ooggetuigen moeten de 'klooster-tak' en de 'derde-orde-tak' – zeker vanaf 1425 – belangrijker zijn geweest dan de Broeders en Zusters van het Gemene Leven. Uit bijgaande tabellen wordt ook in één oogopslag duidelijk dat vrouwen binnen de Moderne Devotie veruit in de meerderheid waren. Daarnaast is te zien dat het aantal gemeenschappen van Zusters van het Gemene Leven al snel daalde. Dat heeft er mee te maken dat veel gemeenschappen in de loop van de

tijd toch een regel aannamen en zo tertiariissen of regularissen werden. Dit proces van 'vervloosterling' zorgde voor een zekere evolutie binnen de beweging: de drie takken waren geen 'statische hokjes'.

Dat de denkbelden die de initiatiefnemers van de Moderne Devotie uitdroegen massa's mensen inspireerden, blijkt niet alleen uit de enorme toename van het aantal gemeenschappen. Het gebied dat de beweging besloeg oversteeg al snel de Lage Landen. Uiteindelijk had de Moderne Devotie aanhangers van het huidige België tot aan de Oostzee en van Sleeswijk-Holstein tot het Meer van Zürich. Hoewel de meeste huizen en kloosters in de loop van de zestiende eeuw verdwenen, is het charisma van de Moderne Devotie tot in onze tijd levensvatbaar gebleven. ◀

6

Deventer: de geboorteplaats van Geert Grote

Op een kruispunt van wegen over land en over water is Deventer ontstaan. Haar gunstige ligging maakte de stad tot centrum van handel. De commerciële functie bleek uit het vele inkomende en uitgaande handelsverkeer, de grote handelshuizen en vooral uit de vijf jaarmarkten van Europese allure.

De tweede stad van het bisdom

De stad vond aansluiting bij het Hanzeverbond en was gunstig gelegen aan de IJssel, de verbinding tussen het Rijnland, met als hoofdstad Keulen, en de zee, met als haven Kampen. In de achtste eeuw verkondigde Lebuïnus hier het christelijk geloof. De kerstening zou leiden tot bloei van geestelijk leven, cultuur, onderwijs en wetenschap. In Keulen zetelde ook de aartsbisschop. Het bisdom Utrecht maakte deel uit van zijn kerkprovincie. Evenals een groot deel van de noordelijke Nederlanden was ook Deventer in het Utrechtse diocees gelegen. Het was de tweede stad van het bisdom, reservezetel van de bisschop als Utrecht onveilig was en vestigingsplaats van een *kapittel, dat een deel van het kerkelijke bestuur, de rechtspraak en het goederenbeheer uitvoerde. Het kapittelgebied, de immuniteit, lag met het bisschopshof als een enclave mid-

den in de stedelijke bebouwing. Daarbinnen gold het kerkelijk recht en had de stadsregering geen zeggenschap.

De bisschop als landsheer

Maar niet alleen in het kerkelijk bestuur was Deventer ondergeschikt aan de Utrechtse kerkvorst. Dat was ook het geval voor het wereldlijke gezag. De bisschop was de hoogste gezagsdrager in de Utrechtse landsheerlijkheid, bestaande uit de tegenwoordige provincies Utrecht (het Sticht) en Overijssel, Drenthe en enkele omliggende gebieden (het Oversticht). In dit laatste gebied Over-de-IJssel gold Deventer als hoofdstad. Kerkelijk en wereldlijk gezag vielen hier samen. De steden in de landsheerlijkheid waren echter weinig gediend van hun heer. Zij stelden zich zo zelfstandig mogelijk op en konden dat doen dankzij de vele *privileges die zij zich verwier-

› Deventer gezien vanaf de overkant van de IJssel.

› Historische stadsplattegrond van Deventer, getekend door Jacob van Deventer, 1560/1561.

ven. De bisschop zat dikwijls in geldnood en was dan genoodzaakt aan de steden grote geldsommen te vragen. Zij wilden dergelijke verzoeken wel honoreren, mits daar uitbreiding van hun rechten tegenover stond. Zo verwierf Deventer zich vanaf de elfde eeuw een steeds grotere mate van zelfstandigheid met eigen wetgeving, bestuur en rechtspraak, eigen munten, tolleren en markten. Uiteindelijk pretendeerde het een 'Keizerlijke Vrije Rijksstad' te zijn. Slechts aan de Duitse keizer zou zij ondergeschikt zijn, de macht van de bisschop was weggeredeneerd. Dat was wat al te mooi bedacht, al bracht een bode een enkele keer een uitnodiging voor deelname aan een Duitse Rijksdag. Soeverein was Deventer nooit, hooguit een 'Territorialstadt', een plaats in een bisdom met een grote mate van autonomie. Binnen Deventer bloeide het kerkelijk leven. De *kapittelkerk van Sint-Lebuïnus, vernoemd naar de eerste missionaris, had een grote uitstraling en daar vierden de *kanunniken en *vicarissen een luisterrijke liturgie. Voor de bewoners waren er twee parochiekerken: die van Onze-Lieve-Vrouw (Maria) tussen het Grote Kerkhof en de Bisschopshof (later Nieuwe Markt) en die van Sint-Nicolaas op de Berg. Vanaf ongeveer

1200 functioneerden rond de kerken parochies, die ook het platteland buiten de vestingmuren besloegen. Daarnaast hadden minderbroeders (franciscanen) omstreeks 1335-1338 een voor eenieder toegankelijke kloosterkerk gesticht: de Broederenkerk.

Een sociaal vangnet

Heel het maatschappelijke en culturele leven stond onder leiding van de kerk. Dat gold voor de vele gilden en vrome broederschappen, die het godsdienstig leven van hun leden beoogden te stimuleren, maar die ook een sociaal vangnet boden als de nood aan de man kwam.

Niet minder gold dat voor de vele gasthuizen, die een brede functie vervulden in de zorg voor zieken, gehandicapten, ouderen, reizigers en pelgrims, kort samengevat: voor de armen van binnen en buiten de stad. In een tijd zonder sociale voorzieningen vormden gilden, broederschappen en gasthuizen onmisbare voorzieningen voor de bevolking.

Er waren meer kwetsbare groepen in de samenleving, zoals ongetrouwde vrouwen. Voor hen kwamen huizen tot stand waarin zij zelfstandig konden leven, zonder bemoeienis van familieleden, en waarin zij ook economisch onafhankelijk waren dankzij de inkomsten uit hun arbeid, hun eigen vermogen of dat van de stichters van het huis. Dergelijke vrouwenhuizen zouden voor Geert Grote de inspiratiebron vormen voor de huizen van de Zusters van het Gemene Leven.

De alledaagse werkelijkheid was echter niet steeds zo mooi als het leek. In de maatschappij en de kerk draaide het te veel om geld, macht, aanzien en banen. Uiterlijk vertoon was soms belangrijker dan innerlijke bewogenheid. Geert Grote zag, ook in Deventer, misstanden die hij wilde bestrijden. ◀

Het klooster in

De Moderne Devotie begon met leefgemeenschappen waarvan de leden geen kloostergeloften hadden afgelegd. Al snel kwam daar een kloosterlijke tak bij: in 1386/1387 werd het klooster Windesheim gesticht, dat de leiding zou krijgen van het Kapittel van Windesheim. Uiteindelijk zou dit kloosterverband ruim honderd conventen omvatten. De gebouwen van zo'n klooster vormden een eigen leefwereld, waarin de persoonlijke relatie met God floreerde. Prominente vertegenwoordigers van de Windesheimse tak klommen vaak in de pen – niet alleen om de Bijbel in het Nederlands te vertalen of de eigen geschiedenis vast te leggen. Binnen de kloostermuren kwam ook literatuur van wereldformaat tot stand.

› Luchtopname van de voormalige brouwerij van het klooster te Windesheim, nu in gebruik als kerk van de hervormde gemeente.

Hét voorbeeld van de Moderne Devoot: Thomas van Kempen

Thomas Hemerken van Kempen (1379/1380-1471) was de jongste van de twee kinderen van Johannes van Kempen en Geertruida Kuyt, woonachtig te Kempen (Nordrhein-Westfalen), niet ver van Venlo. De familienaam 'Hemerken' duidt erop dat zijn vader en grootvader de kost verdienden als smid.

Broeder, koorheer en novicemeester

Omstreeks 1393, toen hij een jaar of dertien was, vertrok Thomas naar Deventer, waar hij onderwijs volgde aan de kapittelschool van Sint-Lebuius en vertrouwd raakte met de spiritualiteit van de Moderne Devotie. Florens Radewijns nam hem op in zijn convent van Broeders van het Gemene Leven.

In 1399 ondernam Thomas, inmiddels een jonge man, een pelgrimage naar Zwolle, om daar een *aflaat te verdienen. Aansluitend meldde hij zich bij het klooster Agnietenberg, waar zijn oudere broer, Johannes van Kempen, *prior was. Dit klooster behoorde tot een andere tak van de Moderne Devotie, het Kapittel van Windesheim. Voortaan wijdde hij zich als aspirant-koorheer, en na zijn *professie in 1407 als volwaardig *koorheer, aan het 'goddelijk dienstwerk', dat wil zeggen het vieren van de liturgie, verspreid over de dag. De liturgische gebeden en handelingen vergden van de deelnemers veel studie, innerlijke voorbereiding, oefening, betrokkenheid, en coördinatie. Thomas had gevoel voor liturgie. In 1413 of 1414 werd hij tot priester gewijd, en in 1425 – inmiddels een man van midden veertig – werd hij voor enkele jaren gekozen tot *novicemeester. In die functie had hij de belangrijke taak om jonge kloosterlingen – een novice is een kloosterling die reeds is *ingekleed maar nog niet de kloostergeloften heeft afgelegd – te vormen, onder meer door hen te oefenen in de liturgie en in andere onderdelen van het religieus leven.

In veel van zijn geschriften is Thomas te herkennen als novicemeester; keer op keer wijst hij het beoogde lezerspubliek – medekloosterlingen, vooral novicen – op de vele valstrikken op het levenspad. Voor wie zwicht voor de verleidingen van het vlees, de wereld en de duivel, wacht de eeuwige verdoemenis;

- › De oud-testamentische wijze Salomo in een kring van toehoorders. Begin van het Bijbelboek Spreuken in een handschrift met de bindende tekst van de Bijbel, afgeschreven door Thomas van Kempen voor zijn klooster Agnietenberg (zg. 'Thomas-bibel'), andere afb. in H. 40.

- › Reconstructie door Arnout van Albada (2001) van een verloren gegaan portret van Thomas van Kempen, toegeschreven aan Johan van Mynnesten. Olieverf op masoniet.

voor wie zelfverloochening en liefde voor God boven alles stelt, wacht het hemels paradijs. Een voorbeeld van een geschrift waarin Thomas voortdurend op strenge wijze waarschuwt voor verleidingen, zijn de omstreeks 1448 vervaardigde *Sermones ad novicios* (Preken tot de novicen). Een voorbeeld van een geschrift dat de weg naar God wijst, is het in 1441 voltooide *De imitatione Christi* (Navolging van Christus).

Verlangen naar God

Met uitzondering van de periode 1429-1432, toen hij eerst in Ludingakerke (Friesland) en aansluitend in Arnhem verbleef, heeft Thomas het grootste deel van zijn lange leven binnen dezelfde kloostermuren op de Agnietenberg doorgebracht, veilig afgeschermd van de boze buitenwereld waarvoor hij voortdurend waarschuwde. Deze honkvastheid maakt het niet

gemakkelijk om een ontwikkeling in zijn denken aan te wijzen. Daar komt bij dat hij weliswaar veel heeft geschreven, maar toch een echte laatbloeier was. Er is van hem geen werk uit zijn jonge jaren bekend. Pas in 1420 begon hij, met stukjes en beetjes, aan de *Navolging* te werken, en het zou jaren duren voordat dit werk af was. Het staat bekend als een 'tijdloos' boek, dat net zo goed in de dertiende, veertiende of zestiende eeuw geschreven had kunnen zijn. Met name in de jaren tussen 1442 en circa 1455 schreef hij veel over het lijden van Christus en over de wonden die aan Christus zijn toegebracht. In zijn latere werken, zoals in de *Hortulus rosarum* (Het Hofje van Rozen), klinkt dan weer, net als eerder in de *Navolging*, meer het vertrouwen door dat God zich over de mens ontfermt, ondanks diens tekortkomingen. Die ontferming gold, wat Thomas betrof, evenzeer de naïeve leek als de geleerde clericus. Zo vervaardigde hij ter stichting van zijn mede-koorheren een biografie van Liduina van Schiedam, geen kloosterling maar een 'eenvoudige leek'. Een constante in zijn oeuvre is het verlangen om dicht bij God te zijn. Vanwege deze karakteristiek geldt Thomas als hét voorbeeld van de Moderne Devoot. Zijn Latijnse geschriften zijn nog altijd geliefd, uiteraard in vertaling. ◀

Colofon

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

i. s.m Titus Brandsma Instituut
secretariaat@titusbrandsmainstituut.nl
www.titusbrandsmainstituut.nl

en Historisch Centrum Overijssel
contacthco@historischcentrumoverijssel.nl
www.historischcentrumoverijssel.nl

Hoofredactie

Anna Dlabačová en Rijcklof Hofman

Redactieleden

Erik de Boer, Anna Dlabačová, Rijcklof Hofman,
Clemens Hogenstijn en Ewout van der Horst

Beeldredactie

Wendy Litjens en Rijcklof Hofman

Met medewerking van

Henk Nalis en Willy Piron

Vormgeving

Frank de Wit

Fotografie hoofdstukopeningen

Joop van Putten

© 2018 WBOOKS / Historisch Centrum Overijssel /
Titus Brandsma Instituut

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens-
bestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze,
hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen
of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking
tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen.
Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen
gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een
CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te
Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2018.

ISBN 978 94 625 8295 8
NUR 693

Deze uitgave kwam mede
tot stand dankzij financiële
steun van:

Gemeente Deventer

Gemeente Zwolle

Plantenfonds

Plantenfonds

Prins Bernhard Cultuurfonds

Provincie Overijssel

Ridderlijke Duitse Orde

Ridderschap van Overijssel

STICHTING SORMANI FONDS

Stichting Sormani Fonds

Thomas-Stiftung Heinrich und
Christine Kiefer

Titus Brandsma Instituut

Een leider die zich na een ernstige ziekte bekeert en furore maakt als rondreizend prediker, totdat hij zijn hand overspeelt. Een kloosteroverste die afgezet en verbannen wordt vanwege haar mystieke aanleg. Een zuster die zich uit nederigheid dagenlang op zolder verstoppt om geen leidinggevende taken te hoeven vervullen.

De Moderne Devotie is een van de meest invloedrijke initiatieven uit de Nederlandse geschiedenis. Dit is het eerste overzichtswerk waarin deze laatmiddeleeuwse beweging in al haar schakeringen in een bredere historische context wordt

geplaatst. Met aandacht voor haar Europese uitstraling, inspiratiebronnen, parallelle stromingen, de beeldvorming door de eeuwen heen en de Moderne Devotie nu. In honderd korte verhalen maakt de lezer kennis met de mensen achter dit succesverhaal, hun literatuur, kunst en cultuur vanaf het gebied rondom de IJssel tot ver daarbuiten.

De rijkgeschakeerde wereld van de Moderne Devotie ontvouwt zich vanaf het einde van de veertiende eeuw en inspireert nog steeds. Van maatschappelijk engagement in Deventer tot verstild religieus leven in Duitsland: de Moderne Devotie leeft!

